

РУСИЈА У ОКУЛАРУ ТЕОДОРА ДРАЈЗЕРА

Рад поближе објашњава основне линије интереса Теодора Драјзера за новоосновани Совјетски Савез, изложене у његовом путопису *Драјзерови погледи на Русију* (*Dreiser Looks at Russia*, 1928). Као један од многобројних америчких интелектуалаца који су тих година путовали у Русију, проницљиво и углавном објективно је запажао предности и мане совјетског система у односу на капиталистички, па описује посебности руског менталитета, нередовност саобраћаја, прихватање неких западних индустријских принципа, и даје неке претјерано похвалне судове о Лењину. Поред предности колективистичке праксе, наводи особине централистичке владе, расправља и о вјерским питањима, а бави се и културом и умјетношћу, од којих му се више допада ЛЕФ него АХРР, због нагласка и на форми, а не претежно револуционарној пропаганди.

Кључне ријечи: Теодор Драјзер, путопис, Совјетски Савез, револуција, комунизам, капитализам, индустрија, култура, умјетност.

The paper sheds light on the basic directions of Theodore Dreiser's interest in the newly formed Soviet Union, expounded in his travelogue *Dreiser Looks at Russia* (1928). As one of the many American intellectuals who traveled to Russia in those years, insightfully and for the most part objectively, he recognises the advantages and flaws of the Soviet system in comparison with the capitalist system. He describes the specificities of the Russian mentality, unpunctual traffic, the acceptance of certain Western industrial principles, and expresses some excessively favourable opinions on Lenin. Besides the benefits of collectivist practice, he lists the features of the centralist government, discusses religious matters, and he concerns himself with culture and art, expressing his preference for the LEF group over the AKhRR, due to their additional emphasis on form and not predominantly on revolutionary propaganda.

Keywords: Theodore Dreiser, travelogue, Soviet Union, revolution, communism, capitalism, industry, culture, art.

Током треће деценије двадесетог вијека у неким интелектуалним круговима Сједињених Држава владало је живо занимање за новоформирани Совјетски Савез и разне видове његове политике: државну, економску, социјалну, културну и умјетничку, иако се службени Вашингтон дуго опирао признавању новог политичког субјекта (све до 1933. године и потписа Френклина Рузвелта). Када се око 1921. године окончао период војног комунизма, отворио се пут умјеренијој пракси, познатој као Нова економска политика (НЕП), а америчко јавно мњење је са мање пажње пратило дјеловање режима који није показивао ни изблиза онакву волатилност као у периоду Октобарске револуције и непосредно послје ње. Међу либералним и левичарским групама америчких интелектуалаца до таквог слабљења интересовања не да није дошло, него су у још већем броју одлазили у Москву или Лењинград да се, колико могу, директно сусрећу са основима совјетског друштвеног уређења и марксистичко-

леђинистичке идеологије: Џејмс Болдвин (James Baldwin), један од оснивача Америчке уније за грађанска права, филозоф и педагог Џон Дјуи (John Dewey), списатељица Фани Херст (Fannie Hurst), економиста Калвин Хувер (Calvin Hoover), историчар Бертрам Вулф (Bertram Wolfe) и многи други боравили су у Совјетском Савезу углавном прије 1929. године, до када је Стаљин поразио политичке непријатеље и осигурао доминацију у руковођењу монолитном партијом (Von Mohrenschildt 1947: 59). Дуге године тешке политичке репресије у сљедећој деценији тешко су се могле наслућивати, тако да период двадесетих година из изворних свједочанстава одише описима и увидима у једно неупоредиво слободоумније и отвореније друштво него што замишљају читаоци упознати са чисткама и гулазима. У том ведријем периоду у Русију је путовао и писац Теодор Драјзер (Theodore Dreiser), познат као борац за побољшање друштвеног положаја такозваног „малог човјека“, опхрваног напорном и каткад немогућом класном мобилношћу, оптерећеног ненаклоњеним и компликованим правним системом, што се претварало у још неравноправнији однос у случају да се ради о женама из нижих слојева друштва.

Један од разлога за оволику привлачност револуционарне Русије америчкој интелигенцији лежао је и у широкој побуни против „пословне цивилизације“ Сједињених Држава. Овим бунтовницима живот у Америци чинио се сив, стерилан и противан таленту, а једино мјерило вриједности био је финансијски успјех. Године 1922. група од тридесет интелектуалаца потписала је својеврсну оптужницу против америчке цивилизације, која „нема наслеђа ни традиција осим оних које су нам већ увеле у руци и претвориле се у прах...“ Као руски нихилисти из седме деценије деветнаестог вијека, ови побуњеници напали су америчке конвенције из осјећаја искоријењености и емотивне глади, и једино су жељели да побјегну од себе и свијета који их окружује (Von Mohrenschildt 1947: 59). Управо године 1927, педесетшестогодишњи Драјзер био је најпознатији Американац кога су до тада позвали у Москву: сматрали су га незваничним доајеном америчких писаца – иако ће Нобелову награду за књижевност 1930. освојити Синклер Луис – па је, када је затражио да му влада продужи боравак и финансира дужи обилазак земље, одмах и услужен. Совјетског изасланика уопште није збунила његова жеља да види „незваничну Русију, на примјер, област глади око Волге“. Драјзер је свакако био користан тас на ваги владе која схвата вриједност умјетника и интелектуалаца, па се одмах и запутио на маршруту у СССР по свом нахођењу (Riggio 1996: 569–570). Утисак који је ова велика земља оставила на њега можда се најбоље сумира у разговору који је јануара 1928. године водио са Винстоном Черчилем: тадашњи британски министар финансија живо се занимао за Драјзерово искуство из прве руке, па му је писац одговорио да се ради о дивној земљи и дивном систему. Черчил је изјавио да су то бесмислице и да тај систем неће потрајати ни седам година. Након што је увидио грешку, ту државу је гласно хвалио, а Драјзер се у једном интервјуу из 1941. године још увијек импресионирано изражавао о совјетској форми власти: „Читава земља која припада народу, води је народ и служи народу“ (Van Gelder 2004: 307–308).

Драјзер је у америчкој култури и за живота остао запамћен као изразити индивидуалиста, странац у времену и простору, а етикету књижевног реалисте, коју су му често стављали, није најрадије прихватао. Како је написао 1930. го-

дине: „Прихватам увреду што ме зову реалистом, али са оградом. Бојим се да не одговарам том типу – не марширам ни са једним кланом.“ Исто тако, често су му напомињали да је сувише својевољан и да не прихвата без поговора формуле комунистичког програма, и да никад не би био прихватљив члан (Ебу 1998: 57). Ових неколико детаља везаних за Драјзерову социјалну и политичку оријентацију требало би да послуже као оријентири распона његовог друштвено-књижевног ангажмана, ради бољег поимања пишчеве стварне позиције у најширим промишљањима огромних административних, културних и индустријских конгломерата оличених у двије парњачке и све снажније силе са супротних континената.

По повратку из Русије, Теодор Драјзер је 1928. године издао књигу под насловом *Драјзерови погледи на Русију* (*Dreiser Looks at Russia* – у даљем тексту: *DLR*), за лондонску фирму Констабл (Constable), на укупно 264 стране цепног формата, без предговора или поговора. Осим обавезног хронолошког увода и објашњења позива совјетске владе и Драјзерових захтјева за слободним изражавањем, књига је уређена тематски, па се свако поглавље бави важним питањима, освијетљеним хоризонтом очекивања америчког читаоца као корисника из циљне групе: постреволуционарним и општим постигнућима Русије, руским наспрам америчког темперамента, некадашњом престоницом тираније, тиранијом комунизма, проблемом радника, сељака, жена и религије, умјетношћу и видљивим стамбеним и осталим друштвеним навикама.

На уводној страници првог поглавља Драјзер осјећа потребу да се оградди од могућности учитавања пристрасности большевизму и Совјетима: „Док је познато да сам непоправљиви индивидуалиста – стога противан комунизму – совјетска влада позвала ме је да посјетим Русију и испитам тамошње услове; и прихватио сам позив под сљедећим условима...“ (*DLR*: 9). Услови и прилике великом слободоумном писцу: да слободно бира маршруту, да поред њега увијек буде секретар-тумач, а да по повратку може написати и нешто неповољно по домаћине. Укупно је у Русији провео једанаест недјеља, прво у Москви и Лењинграду, а затим у Перму, Новосибирску, Новгороду, Кијеву, Харкову, Ростову, Бакуу и Одеси, чиме је свакако стекао далеко бољи увид на лицу мјеста него да се задовољио унапријед припремљеним саопштењима за јавност у престоници, понеким свечаним пријемом и одласком у позориште. Највјероватније настали током читавог путовања, ставови о добрим странама совјетског друштвеног уређења јављају се већ у првом поглављу: „Њихове вође, теоријске и практичне, схватају да је најбоље за све да се баве радом у неком облику [...] а најгоре да буду беспослени... Количина рада додијељена свакоме не треба да буде већа од потребне да свима пружи привилегије и удобности веома развијене државе... Импресиониран сам [...] тиме што ова влада слуша и усхићена је могућностима људског ума као креативног инструмента...“ (*DLR*: 11). Ипак, није му се допало то што се та влада труди да под своју вољу подведе неразвијени и осјетљиви дјечји ум помоћу догме, што пореди са дјеловањем католичке цркве, а имајући у виду да је Драјзер од ране младости био атеиста, овакво поређење не иде у прилог совјетским властодршцима.

Да овај рад не би био само сажетак садржаја сваког поглавља, позабавићемо се ширим темама које су као потка распоређене по читавој књизи и јављају се

мјестимично, али константно цијелим током путописа; прва формација може се тицати основног оквира из кога долази аутор, тј. америчког менталитета, и његове нужне упоредбе са начином размишљања у Совјетском Савезу. Американци су врло окретни, али езотеријски и филозофски врло ограничени, и ту Драјзер даје пластично поређење са зградом од тридесетак спратова чији лифт Американци користе до десетог, јер су заокупирани практичним и материјалним добрима, док већина Руса излази из лифта изнад десетог спрата, пошто их више занима она горња сфера. Зачудо, вође Комунистичке партије темељно се посвећују рјешавању проблема на нижим нивоима, док се Американци брину како да што мање раде, а не да освоје нову методологију рада кроз дуготрајно промишљање, како то чине Руси (*DLR*: 50–51). У овој уопштавајућој оцјени Драјзеру се придружио и један неименовани руски пријатељ, који се сложио да је писац погодио суштину словенског темперамента или душе; нажалост, у књизи се на десетинама мјеста јављају ауторове јадиковке на дезорганизованост хотела, јадан изглед ресторана, очајан укус хране и ужасно кашњење возова, које оштро демантују монолитност фразе о „словенској души“. Исто тако, није искористио прилику да на честе руске усхите „О, да, знамо, све је савршено у Америци“ (*DLR*: 53) одговори објективно и информише саговорнике о сиромаштву, суровости и корупцији који су га и подстакли да подигне глас за потлачене сународнике са западне стране Атлантика. На једном мјесту доноси обухватан а кратак суд који би данас вјероватно био цензурисан због нетолеранције: „Али Рус није Американац (САД). Он није ни Европљанин. Одиста, држим да има полуазијатски темперамент. И због тога, другачији!“ (*DLR*: 64).

Хвалећи комунистичко подстицање свих способних на рад, писац се полако отвара различитом друштвеном планирању, па увиђа колико су бесмислене количине материјалних добара нагомилане пред потрошаче у Америци, питајући се не би ли и они могли бити задовољни са мање и јесу ли већ мало уморни од свега. Тада је и боље разумио „споре, нехајне Русе“ и мање их је критиковао него испрва, а и додао да уколико треба да сустигну развијеније земље, то могу учинити и полако, али на дуже стазе, за шта су више него спремни – изразио је наду да се ова земља ипак неће одати трци у стицању, пренакрцаним возовима и одмаралиштима, и помолио се да њихови градови неће личити „на Чикаго и Детроит, а вође и генији на Форда, Рокфелера, Едисона и Герија“ (*DLR*: 76). Мало груба потврда да се не налази строго у Европи стигла је у једном од одломака прожетих дијалогом, када се укрцао на воз из Москве за Тулу, који је опет ишао мимо часовника, па су га ухватили у трку. У задимљеном вагону четврте класе налазило се сто педесет људи, углавном сељака који иду својим послом робне размјене и не хају превише за купање – читалац је сретан што не мора удисати ниједан воњ који је Драјзера запахнуо, али његов водич помирљиво објашњава колико народ не зна и за какав виши стандард: „Имамо добру жељезничку мрежу, за оне који су у стању да плате, или Руси мисле да јесу. Ово је Азија, не Сједињене Државе, запамтите. И не примају то толико к срцу као ви“ (*DLR*: 84). Када расправља о фабрикама и индустрији у посјети комбинату гуме у Лењинграду, сазнаје да још увијек редовно шаљу техничаре на обуку у Америку; директор Александар Јанен хвали комунистичке доприносе образовању и друштвеној добробити радника и њихов извор види у

томе што фабрике раде за опште добро. Ту се Драјзер ипак не слаже, и наводи примјере крупних америчких капиталиста који су урадили велика дјела за своју нацију иако су првобитно имали на уму лични профит: Рокфелера, Пулмана, Вандербилта, Форда и слично. Свјесно или не, прибјегава дарвинистичкој метафори великог и малог мозга, од којих управу (али не и тиранију) ваља да има онај први: „Лав и јагње треба да се ипак држе на разумном одстојању“ (*DLR*: 153). Ипак, комунизам се подударао са Драјзеровим дубоким увјерењем да капиталистички финансијер новац стиче тако што се нађе на правом мјесту у право вријеме, док је оданост родитеља или љубавника чисти дар (Robbins 2004: 116), и управо природно даривање налази израз у капиларној бризи државе о радницима у СССР. У истом граду је посјетио и огромну фабрику локомотива „Црвени Путилов“, која је и тада наручивала моторе са Запада и заостајала у техничком развоју, на шта је добио помирљив одговор да прво треба да дођу до новца или образују техничаре у сопственим школама – дотле ће се довијати без већег поштовања патената. С тим у вези, и путописац је сматрао да је у Русији сувише страних техничких директора и превише локалних радничких организација; оне спутавају ефикасност и продуктивност, иако нису све фабрике недјелотворне, и Драјзер се искрено узда да ће радник знати да цијени толики труд државе за бољитак једне групације запослених (*DLR*: 155). Иако се и Троцки угледао на америчку стандардизацију производа, мада са једном великом разликом: „Морамо ставити тачку на арбитрарне захтјеве купца“, док у Америци арбитрарно стварају посебне потребе (*DLR*: 156).

Идеологија је свеприсутна у друштву које је Драјзер посјетио, а посебно у главном граду и његовом историјском центру; док је импресиониран голом величином Кремља и његовом монументалношћу, увиђа да се на том мјесту укрштају и бојарска аристократија и комунистички комесари, а торњеви и куполе ни Аладин лично не би могао призвати из лампе. Уз сјеверни зид Кремља тада је стајала релативно скромна Лењина гробница, коју је сваке ноћи походило око хиљаду људи. Драјзер је вјероватно наслутио расположење ходочасника када је закључио: „У уму обичног Руса он је већ канонизован“ (*DLR*: 31). Изгледа да је, уз сву иронију, донекле попустио пред сужевјерјем које и сам налази код народа, па је цитирао смјелу прогнозу: „Док год је он ту, док год се не мијења, комунизам је сигуран и нова Русија ће напредовати“ (*DLR*: 31). Мало касније видимо и да је аутор потпао под утицај совјетске идеологије када слуша мишљења да је Нова економска политика у ствари узмак од правог комунизма и својеврсно увођење капитализма на мала врата. Драјзер не подржава мишљење ултраволуционара да је било могуће увести комунизам нагло и агресивно, јер тако не би сматрао Лењин, „највећи међу модерним револуционарима, мислим“ (*DLR*: 43). И на овом мјесту видимо епистему дарвинизма и еволуције оличену у метафори гестационог периода, силовитог порођаја и опет еволутивног сазријевања новорођеног људског бића.

Механизам власти у Совјетском Савезу представља класну државу гдје једна класа отворено доминира, за разлику од других држава гдје се доминација једне класе прикрива нормалним методима демократског либерализма. На чуђење спољашњег посматрача, руководиоци државе нису богати и не остављају никакво имање када умру. И ту се опет Драјзер залеће у похвалу Лењину као „највећој

личности наше генерације“ (*DLR*: 47) и вођама које је срео јер их сматра искренијим, промишљенијим и отворенијим, способнијим за мишљење од западних политичких руководилаца, што је највећи комплимент који им може упутити. Ипак, једнопартијски систем искључује могућност дијалога и побољшања кроз било какву другу партију, те прихвата и увријезану формулу о диктатури пролетаријата – поново уз наивну наду да је та диктатура оружје за увођење бескласног братског друштва у коме неће бити потребе за диктатуром (*DLR*: 48–49).

За Драјзера је совјетска држава некакав супертруст, који контролише сваки облик производње и индустрије, тако да се влада истовремено налази у више улога – произвођача, продавца и потрошача, пошто и купује и продаје и троши робу коју производи. Да би остварила профит, наплаћује индустријске артикле више него и на Западу, а каткад продаје артикле и у иностранству, само са губицима. На овакву политику писац не реагује са сувише негодовања, иако би сваком мањем капиталисти у Америци било врло јасно да ће таква фабрика брзо доживјети крах, а радници бити послати на улицу; Драјзеру повремено недостаје објективности у оцјени совјетског привредног планирања, што утиче на читаочев суд, и потребно је да се одвоји од пишчевих импресија да би заиста схватио шта је славни натуралиста у Русији видио. С друге стране, сектор трговине не налази се под стопостотном контролом бројних фаворизованих кооператива, него на њих отпада половина, на државно дјеловање 28%, а на приватну трговину 22%. Приватни трговци или неповци успијевали су упркос вишим порезима да зараде нешто новца, а кооперанти их због вишег нивоа вјештине нису превише толерисали – чак и у рано совјетско вријеме у земљи је преостало подоста индивидуалиста који нису жељели да послују са задругама, али неке производе од неповаца набављали су и најтврдокорнији комунисти, будући да их нигдје другдје није ни било (*DLR*: 73). Писца ипак комунизам није придобио за конвертита, иако сматра да су многи његови видови и помаци на мјесту: на примјер, радо би упутио стотине најзагриженијих индивидуалиста са Запада у Русију да виде како постоји још нешто поред неограничених приватних права за јаке и способне, па опет даје дугорочну, готово астрономску прогнозу, да ће ова идеологија уз измјене вјероватно опстати трајно, и да би се изасланици на Запад вратили са свијешћу о томе колико се може уживати у раду и доприносити успјеху земље у цјелини (*DLR*: 74–75). Када се овакво уређење стави напоредо са високом усамљеношћу имућних кућевласника у Америци, који имају физичко окриље, али немају одговарајуће духовно прибијежиште, може се боље разумјети Драјзерово поштовање према пракси колективизма (Jurca 2004: 100). Читалац често треба да се запита да ли је писац искрен када каже да није постао поборник комунизма, будући да у већини оцјена исказује поштовање према еманципацији обичног човјека, а рјеђе даје одричне одговоре на очите проблеме бескласног друштва чији руководиоци годинама послије револуције нису знали шта да раде са огромним обимом приватне својине претекле од аристократије и грађанства.

За дивно чудо, у бастиону комунизма још увијек се може наићи на стотине активних цркава, и та ревност импресионира нашег путописца толико да скреће поглед са Лењинове гробнице и тржног центра ГУМ на љепоту Иверске капеле: „Малена, шарена, плава, бијела и златна капела, Богородице Иверске,

врло дјелотворне против свих људских зала, и пуна као кошница мистичних Руса који се крсте, цјеливају иконе и Библије, и мрмљају најусрдније молитве; а опет наспрам ове капеле, да сви мистични богомољци виде и читају, ако желе, дречи са зида Државног министарства финансија најдрскија од савремених објава: 'Религија је опијум за народ'" (DLR: 31–32). Умјерени Драјзер је под утиском ових контраста очито нашао некакав компромис и пожелио да напише „Догматска религија је опијум за народ“. Прагматичност овог Западњака некада провијава и у сфери духовног, па док за Цркву Светог Василија Блаженог тврди да је невјероватна, али додаје да не разумије ко би радио тако стрпљиво и компликовано, а и бескорисно. Тек је о цјеливању икона и реликвија изнио далеко оштрији суд, који се материјалистички своди на питања хигијене, бацила и заразе (DLR: 32).

Функционисању цркве унутар нове државе посвећено је читаво тринаесто поглавље, под насловом „Религија у Русији“ – о вишевековној предисторији ове симбиозе готово да и нема помена, јер Драјзер путопис заснива синхронијски, уз само један осврт: „Црква и држава су се слагале око нужног незнања маса, њиховог ропског прихватања ауторитета обију ... Сада је држава ријешила да образује и ослободи масе, а црква је, видјевши увреду и чак своје уништење, ријешила да се бори са државом кроз незнање маса“ (DLR: 171). Током постреволуционарне борбе, на обје стране нашло се доста загрижених учесника, па су неки предано страдали за религију, а противници су проповиједали истребљење и гашење цркава и манастира. Иако је црква склопила договор о прихватању државне власти, а држава дала савјет свештенству да се не мијеша у совјетска питања, и сам Драјзер је по количини антирелигијске пропаганде јасно видио да би Руска православна црква могла у потпуности нестати (DLR: 172). У Лењинграду је дуго разговарао са Платоном, реновационистом и архиепископом Руске реформисане цркве, за коју се причало да ужива подршку совјетских вођа као либерално крило преко кога би држава могла остварити власт над цјелокупном организацијом. Великодостojник је Драјзеру дао верзију догађаја унутар цркве тих судбоносних година, која старије вође Руске православне цркве описује као спекулативне, мистичне и без додира са савременим условима. Наводно је ова реформисана црква настала као динамичан одговор на нову политичку ситуацију у којој су се нашли и свештеници и вјерници, а већину која се држала старих обичаја описује као реакционарну и задојену некаквом причом о завјери совјетске владе; наравно, Платон негира било какву умјешаност политике у настанак новог крила цркве (DLR: 178–179). Међу главним разликама традиционалног и новог црквеног устројства налазе се и тежња новоформиране заједнице да образује народ, смањи неписменост и приближи људе култури, као и пракса да и ожењени свештеници могу бити рукоположени за епископе. У вези са школском вјеронауком, Платон тврди да се његова црква неће мијешати у државне одлуке док год образовање иде напоредо са друштвеним бољитком народних маса (DLR: 184), што Драјзер не коментарише, а поучени до садашњом историјом, савремени читаоци ће схватити колико је то недјеловање ишло наруку режиму у Совјетском Савезу.

Посљедњи сегмент културе у револуционарној држави који би био од интереса за овај рад налази се у четрнаестом и петнаестом поглављу, „Бољшевичка

умјетност, књижевност и музика“, означеним словима А и Б. Путописац у овом пољу суд доноси са најмање тегоба и непоузданости, за разлику од политико-лошких увида, па тако не крије своју сумњу према вриједности ове умјетности. Углавном је испуњена класном и комунистичком пропагандом, а већина тема јој се тиче револуције, ријетко тренутног живота Русије. Постоје двије главне групе: Удружење умјетника револуционарне Русије (АХРР), и ЛЕФ (Лијеви фронт умјетности), а Драјзер просуђује ову прву као центар идеолошке пропаганде и старијих умјетничких форми, без виђенијих изданака. Другу, међутим, хвали због нагласка на форми а не идеји, а поштује и њихов часопис Нови ЛЕФ, пун разноврсних чланака о књижевности, позоришту и филму, од аутора као што су Мајерхолд, Ајзенштајн, Третјаков и Брик (занимљиво је да из прве групе не наводи никог по имену). Држава је ЛЕФ-у издала званично одобрење за рад, пошто способни глумци могу брзо ширити пропаганду младе револуције – комад који је гледао Драјзер био је мелодраматична верзија *Оклопчаче Потемкин*, али ништа квалитетније не би настало ни у Америци. Од свих установа у оквиру ЛЕФ-а, једино је позориште Пролеткулт сасвим одано новим формама, док друга или изводе Команде револуционарног садржаја, или се баве класицима још увијек по систему Станиславског.

Када размишља о суштини умјетности и тешко опипљивим особинама као што су „комунистичка“ или „капиталистичка“ умјетност, Драјзер поново показује утељеност у сфери којом се деценијама бавио – било која умјетност може бити добра или лоша, јер умјетност се не налази у теми нити у израженим принципима, већ у личном или појединачном представљању, суштини умјетника док се тим послом забавља и има врло мало или нема нимало везе са било каквом теоријом живота, власти или понашања (*DLR*: 195–196). На младог Драјзера огроман утицај су извршили француски, руски и енглески натуралисти, а и он је сматрао да је циљ прозе сличан циљу биографа или историчара: „Говорити истину је суштина и књижевне и друштвене моралности, а домет све стварности је царство ауторовог пера“ (*Riggio* 2004: 35). Ако су ренесансни ствараоци могли сликати паганске и хришћанске теме, требало би да и ова здрава идеологија осликава и неку другу епоху осим сопствене. Ту се аутор слаже са Станиславским, који тврди да се умјетност тиче свеукупног живота, а не уске идеологије или религије, и наставља развој независно од политичког устројства (комунизмом није био импресиониран, али није се сувише жалио). У тренуцима дубље рефлексije, Драјзер је упоредио златно доба руског деветнаестог вијека са револуционарним устројством, и био без икакве илузије да ће комунизам излијечити сва нова зла, и није вјеровао ни да умјетност мора увијек имати неку сврху бодрена прималаца (*DLR*: 200). Драјзер је сматрао да је умјетников домен свеобухватан. За своју грађу, умјетник захвата свеукупно људско искуство – и ружно и ниско као и лијепо и оплемењујуће (*Mookerjee* 1979: 339). Колико год му припадници ЛЕФ-а оптимистички говорили о утилитаризму и ангажману умјетности, толико је било и традиционалних критичара који тврде да ништа од 1917. године није надмашило стваралаштво царистичке тираније. Парадоксално, ни у архитектури и сликарству није наишао на примјетан технички раскид са европском традицијом која се градила вијековима прије револуције (*DLR*: 203). Коначно, за руску кинематографију

имао је углавном ријечи хвале, пошто је и технички и иновативно надрасла Холивуд, а држава јој је ставила на располагање огроман буџет не би ли пропагирала идеолошка начела што широј публици. Историја ће показати колико је сам Ајзенштајн противречио самом себи када је од раних напада на *Кабинет доктора Калигарија* пред крај каријере зашао у крајњи експресионизам и од загриженог комунисте постао омражени критичар Стаљинових метода, али то превазилази оквире Драјзеровог дјела.

Укратко, путопис америчког писца по револуционарној Русији испуњен је многим похвалама новом друштвеном устројству, посебно савршеној једнакости као главном циљу државе, а и настао је знатно прије великих криза које су у другој половини тридесетих година затресле Совјетски Савез и допринијеле његовом затварању за државе капиталистичког блока. На моменте наиван, врло често проницљив и трезвен, оптимистичан у погледу власти која нуди многе социјалне погодности без финансијског тлачења, али и стамен у увјерењима да неки елементи представљају чисто расипништво и губитке, Теодор Драјзер дао је помена вриједан допринос културној имагологији и оставио пластичну и уравнотежену слику једне напредне епохе у историји совјетске Русије.

Цитирана литература

- Dreiser, Theodore. *Dreiser Looks at Russia*. London: Constable, 1928.
- Eby, Clare Virginia. *Dreiser and Veblen: Saboteurs of the Status Quo*. Columbia and London: University of Missouri Press, 1998.
- Jurca, Catherine. "Dreiser, Class, and the Home". [In:] L. Cassuto and C. V. Eby (eds.) *The Cambridge Companion to Theodore Dreiser*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, 100–111.
- Mookerjee, Rabindra Nath. "Dreiser's Views on Art and Fiction". *American Literary Realism* 2, 1979: 338–342.
- Riggio, Thomas P. "Letter from Russia: Following Dreiser, Seventy Years Later". *The American Scholar* 4, 1996: 569–577.
- Riggio, Thomas P. "Dreiser and the Uses of Biography". [In:] L. Cassuto and C. V. Eby (eds.) *The Cambridge Companion to Theodore Dreiser*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, 30–46.
- Robbins, Bruce. "Can There Be Loyalty in 'The Financier'? Dreiser and Upward Mobility". [In:] L. Cassuto and C. V. Eby (eds.) *The Cambridge Companion to Theodore Dreiser*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, 112–126.
- Van Gelder, Robert. "An Interview with Theodore Dreiser: The Author of 'An American Tragedy' Looks Back at the Struggles of His Youth". [In:] F. Rusch and D. Pizer (eds.) *Theodore Dreiser: Interviews*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 2004, 307–311.
- Von Mohrenschildt, Dimitri. "American Intelligentsia and Russia of the N. E. P." *The Russian Review* 2, 1947: 59–66.

Sergej Macura

RUSSIA THROUGH THE LENS OF THEODORE DREISER

Summary

Theodore Dreiser is one of the many US intellectuals, scholars and writers who showed great interest in the promises of communist rule in the Soviet Union during the 1920s and traveled there to see for himself the situation in the newly established country. His eleven-week-long stay in Russia included a number of opportunities to talk to officials and intellectuals in Moscow and Leningrad, but he also visited Novgorod, Perm, Novosibirsk, Kharkov, Kiev, Rostov, Baku, Tiflis and other places, where he caught authentic glimpses of the life in the young revolutionary state. Dreiser assesses the pros and cons of communist ideology with a lot of perceptiveness and balance, making frequent comparisons between American and Soviet societies and indicating the possible improvements that could come to America if it would look up to the USSR. While some of Dreiser's forecasts and opinions regarding the vitality of communist ideology have been proven wrong, he expressed a humane desire for all members of the lower classes worldwide to be emancipated as they had been in Russia, and not downtrodden in the social Darwinistic sense. As far as art and culture are concerned, he gives acute insights into the weaknesses of ideologically laden programmes, since art depends on the practitioner's talent, not on the propagandistic tendencies of political committees, concluding that Soviet art does not reach the golden standard of the nineteenth century. Dreiser does praise, however, the formal experiments in the LEF group.

Keywords: Theodore Dreiser, travelogue, Soviet Union, revolution, communism, capitalism, industry, culture, art.